

Povjerenstvo za očuvanje nacionalnih spomenika, na osnovu članka V stavak 4. Aneksa 8. Općeg okvirnoga sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini i članka 39. stavak 1. Poslovnika o radu Povjerenstva za očuvanje nacionalnih spomenika, na sjednici održanoj od 16. do 20. lipnja 2014. godine, donijelo je

ODLUKU

I

Povijesno područje – memorijalni kompleks Crna kuća – spomenik žrtvama fašističkog terora u Kruščici, općina Vitez, proglašava se nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: nacionalni spomenik).

Nacionalni spomenik čini objekat Crne kuće (baraka), skulptura, grobnica i spomen-ploče.

Nacionalni spomenik nalazi se na prostoru označenom kao k.č. 3119, posjedovni list broj 178, z.k. uložak 437, k.o. Kruščica, općina Vitez, Federacija Bosne i Hercegovine, Bosna i Hercegovina.

Na nacionalni spomenik primjenjuju se mjere zaštite utvrđene Zakonom o provođenju odluka Povjerenstva za zaštitu nacionalnih spomenika, uspostavljenog prema Aneksu 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini ("Službene novine Federacije BiH", br. 2/02, 27/02, 6/04 i 51/07).

II

Vlada Federacije Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: Vlada Federacije) dužna je osigurati pravne, znanstvene, tehničke, administrativne i financijske mjere za zaštitu, konzervaciju i prezentaciju nacionalnog spomenika.

Vlada Federacije dužna je osigurati sredstva za izradu i provođenje potrebne tehničke dokumentacije za zaštitu nacionalnog spomenika.

Povjerenstvo za očuvanje nacionalnih spomenika (u daljnjem tekstu: Povjerenstvo) utvrdit će tehničke uvjete i osigurati financijska sredstva za izradu i postavljanje informacijske ploče sa osnovnim podacima o spomeniku i odluci o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom.

III

S ciljem trajne zaštite nacionalnog spomenika, utvrđuju se sljedeće mjere zaštite, koje se odnose na prostor definiran u točki I stavak 3. ove odluke:

- dopušteni su isključivo konzervatorsko-restauratorski radovi, radovi na čišćenju, održavanju i prezentaciji cjeline, radovi koji će osigurati njegovu održivu uporabu, uz odobrenje federalnog ministarstva nadležnog za prostorno uređenje (u daljnjem tekstu: nadležno ministarstvo) i strukovni

nadzor nadležne službe zaštite naslijeđa na razini Federacije Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: nadležna služba zaštite);

- dopušteni su radovi na redovitom održavanju koji će osigurati održivu uporabu nacionalnog spomenika, uz odobrenje nadležnog ministarstva i strukovni nadzor nadležne službe zaštite;
- nije dopušteno izvođenje radova koji bi mogli ugroziti nacionalni spomenik, kao ni postavljanje privremenih objekata ili stalnih struktura čija svrha nije isključivo zaštita i prezentacija nacionalnog spomenika;
- objekat Crne kuće (barake) može biti adaptiran za funkciju muzeja u kojemu će biti prezentirana povijest koncentracionog logora i povijest ličnosti koje su vezane za Narodno-oslobodilačku borbu i Drugi svjetski rat na području općine Vitez;
- Muzej može uključiti podatke o ličnostima i spomenicima koji su se nalazili ili se i dalje nalaze na području općine Vitez (spomenik narodnom heroju Ranku Šipki; spomenik žrtvama fašističkog terora u naseljenom mjestu Jardol; spomenici palim borcima Drugog svjetskog rata u naseljenim mjestima Mošunj, Počulica i Rijeka).

S ciljem očuvanja nacionalnog spomenika, utvrđuju se sljedeće **hitne mjere zaštite**:

- čišćenje nacionalnog spomenika od smeća;
- izrada detaljnog arhitektonskog snimka postojećeg stanja objekata (identifikacija i opis svih oštećenja);
- izrada statičke analize konstruktivnih elemenata, te geomehaničko ispitivanje tla, ukoliko se bude smatralo neophodnim s obzirom na stanje konstrukcije.

IV

Stavljaju se van snage svi provedbeni i razvojni prostorno-planski spisi u dijelu u kojemu su suprotni odredbama ove odluke.

V

Svatko, a posebno nadležni organi Federacije Bosne i Hercegovine, kantona, gradske i općinske službe suzdržat će se od poduzimanja bilo kakvih radnji koje mogu oštetiti nacionalni spomenik ili dovesti u pitanje njegovu zaštitu.

VI

Ova odluka će se dostaviti Vladi Federacije, nadležnom ministarstvu, nadležnoj službi zaštite i općinskom organu uprave nadležnom za poslove urbanizma i katastra, radi provođenja mjera utvrđenih u toč.i II - V ove odluke, te nadležnom općinskom sudu radi upisa u zemljišne knjige.

VII

Sastavnim dijelom ove odluke je obrazloženje sa pratećom dokumentacijom koje je dostupno na uvid zainteresiranim osobama u prostorijama i na internetskoj stranici Povjerenstva (www.kons.gov.ba).

VIII

Prema članku V stavak 4. Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, odluke Povjerenstva su konačne.

IX

Ova odluka stupa na snagu narednog dana od dana objavljivanja u "Službenom glasniku BiH".

Ovu odluku Povjerenstvo je donijelo u sljedećem sastavu: Zeynep Ahunbay, Martin Cherry, Amra Hadžimuhamedović, Dubravko Lovrenović i Ljiljana Ševo.

Predsjedateljica Povjerenstva

Ljiljana Ševo

Broj: 02-2.3-59/14-24
16. lipnja 2014. godine
Sarajevo

O b r a z l o Ź e n j e

I – UVOD

Na osnovu članka 2. stavak 1. Zakona o provedbi odluka Povjerenstvo za očuvanje nacionalnih spomenika, uspostavljeno prema Aneksu 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, "nacionalni spomenik" je dobro koje je Povjerenstvo za očuvanje nacionalnih spomenika proglasilo nacionalnim spomenikom, sukladno čl. V i VI Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, kao i dobra upisana na Privremenu listu nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH", br. 33/02), sve dok Povjerenstvo ne donese konačnu odluku o njihovom statusu, a za što ne postoji vremensko ograničenje i bez obzira da li je za dotično dobro podnesen zahtjev.

Udruga boraca NOAR-a Vitez, dana 16.12.2002. godine, i Savez antifašista i boraca NOR-a BiH, Kantonalni odbor Travnik i Općinski odbor Vitez, dana 20.02.2009. godine, podnijeli su peticiju / prijedlog Povjerenstvu za proglašenje **Crne kuće – spomenika žrtvama fašističkog terora u Kruščici, općina Vitez**, nacionalnim spomenikom BiH.

Sukladno odredbama Zakona, a na osnovu članka V Aneksa 8. i članka 35. Poslovnika o radu Povjerenstva za očuvanje nacionalnih spomenika, Povjerenstvo je pristupilo provođenju postupka za donošenje konačne odluke za proglašenje dobra nacionalnim spomenikom.

Izjava o značaju dobra

Memorijalni kompleks Crna kuća – spomenik žrtvama fašističkog terora u Kruščici predstavlja prirodno-spomenički kompleks posvećen žrtvama iz Drugog svjetskog rata. Unutar kompleksa, od travnja do listopada 1941., bio je smješten logor, koji je otvorila Nezavisna Država Hrvatske, u koji su dovođeni i ubijani Srbi, Jevreji i Romi, te komunisti i antifašisti kao politički zarobljenici. Na mjestu logora 2. svibnja 1972. godine otvoren je memorijalni kompleks za žrtve koji se sastoji od jedine preostale barake, u kojoj su zatvarani i ubijani zatvorenici logora te skulpture, spomen-ploče i masovne grobnice sa posmrtnim ostacima stradalih.

II – PRETHODNI POSTUPAK

U postupku koji prethodi donošenju konačne odluke o proglašenju predloženog dobra nacionalnim spomenikom, izvršen je uvid u:

- podatke o sadašnjem stanju i namjeni dobra, uključujući opis i fotografije;
- uvid u sadašnje stanje dobra;
- raspoloživu literaturu o predmetu u postupku.

Prema odredbi članka V stavak 2. Aneksa 8. Općeg okvirnoga sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini i članka 37. Poslovnika o radu Povjerenstva, prije donošenja konačne odluke o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom, Povjerenstvo će pružiti mogućnost vlasniku predloženoga nacionalnog spomenika, podnositelju peticije, institucijama nadležnim za očuvanje naslijeđa, strukovnim i znanstvenim institucijama, stručnjacima i znanstvenicima, kao i drugim zainteresiranim osobama da iznesu svoje stavove. Sukladno tomu, Povjerenstvo je poduzelo sljedeće aktivnosti:

- dopisom broj 02.35.2-2/14-20 od 17.02.2014. god., urgencijom broj 02-35.2-2/14-63 od 05.04.2014. god. i dopisom broj 02-35.2-2/14-75 od 06.05.2014. god. zatražena je dostava dokumentacije i stav u vezi sa proglašenjem predmetnog dobra nacionalnim spomenikom BiH od Općine Vitez, Federalnog ministarstva kulture i sporta – Zavoda za zaštitu spomenika, Historijskog muzeja Bosne i Hercegovine i Arhiva Srednjobosanskog kantona. Nakon toga Povjerenstvu je dostavljena sljedeća dokumentacija:
- dopisom broj 07-40-4-564-1/14 do 24.02.2014. Federalno ministarstvo kulture i sporta – Zavod za zaštitu spomenika obavjestilo je Povjerenstvo da je dobro bilo evidentirano pod nazivom Spomen-kompleks bivšeg koncentracionog logora sa grobnicom, selo Kruščica, Općina Vitez.
- Dopisom broj 06-30-3-22/14 od 20.05.2014. god. Općina Vitez, Služba za imovinsko pravne poslove, katastar i urbanizam dostavila je kopiju katastarskog plana, izvod iz posjedovnog lista, zemljišno-knjižni izvadak i identifikaciju parcele.

Na osnovu uvida u prikupljenu dokumentaciju i stanje dobra, utvrđeno je sljedeće:

1. Podatci o dobru

Lokacija

Crna kuća – spomenik žrtvama fašističkog terora nalazi se u naselju Kruščica pored Viteza.

Nacionalni spomenik nalazi se na prostoru označenom kao k.č. 3119, posjedovni list broj 178, z.k. uložak 437, k.o. Kruščica, općina Vitez, Federacija Bosne i Hercegovine, Bosna i Hercegovina.

Povijesni podatci

Vitez je naselje nastalo na prometnici koja je vodila dolinom rijeke Lašve prema dolini Bosne i dalje preko prijevoja Vjetrenica. Vitez je zbog svog položaja bio važno tranzitno središte, još tijekom Otomanskog perioda, što je dovelo do bržeg razvoja naselja u odnosu na ostala okolna mjesta travničkog polja.

Krajem Otomanskog perioda Vitez je dobio ime Han-Kompanija Vitez po velikom hanu na putu Travnik i Brod i po društvu (kompaniji) koja je u ovo vrijeme vršila promet robe i putnika u tranzitu u oba smjera.

Dolaskom austrougarske vlasti naselje počinje se intenzivnije razvijati i postaje najveća seoska općina travničkog kotara, kojemu je pripadalo još četiri sela (Krčevine, Kruščica, Rika i Vraniska). Prema popisu stanovništva iz 1910. godine selo Kruščica u to vrijeme bilo je naseljenije od samog Viteza, čemu je pogodovao razvoj drvne industrije za vrijeme austrougarske uprave.

U Kruščici je 1900. godine podignuta parna pilana koju je osnovao Švicarac Giovanni Schucani¹. Pilana je radila sa šest gatera, a zapošljavala oko 500 radnika.²

¹ Nakon nekog vremena vlasnik pilane postala je osječka firma Sonns i comp.

² Bogati šumski reviri na području Kruščice i Vranice omogućavali su eksploataciju koja je dosegala i do 35.000m³ rezane građe.

Eksploatacija šume u tome je predjelu dovela do gradnje željezničke pruge koja je povezivala Kruščicu sa Vitezom, preko kojega je bila uvezana sa ostalim gradovima.

Formiranjem Nezavisne Države Hrvatske 1941. godine u naselju Kruščica osniva se logor. Logor je bio pod ingerencijom UNS-a III³, čiji je prvi upravnik bio Mijo Babić, poslije kojega dolazi Maks Luburić, koji osniva logor u Kruščici.

Ustaška vlast je odmah po formiranju organizira čitav sustav koncentracionih logora od kojih su među većim bili: Danica u Koprivnici, Kerestinec, Lepoglava, Gospić, Caprag, Kruščica, Loborgrad, Jastrebarsko, Tenje te Jasenovac i Stara Gradiška.

S obzirom na to da je u Kruščici radila već spomenuta pilana, pretpostavlja se da je preostali objekat barake (Crna kuća) bio u vlasništvu kompanije koja se bavila eksploatacijom šume na tome prostoru, iako preciznih podataka o vremenu gradnje barake nema. Tu baraku, uz par pratećih objekata, koji su srušeni poslije rata, NDH pretvara u koncentracioni logor.

Za vrijeme NDH u logor su dovođeni i ubijani Srbi, Jevreji i Romi uglavnom iz okoline Sarajeva, Zenice, Travnika, Višegrada i Foče, te komunisti i antifašisti kao politički zarobljenici. Odmah po uspostavljanju NDH Maks Luburić naređuje da se uhiti 75 Srba sa Pala koji su prebačeni u Kruščicu radi pripremanja i gradnje logora⁴. Za upravnika logora imenovan je Mate Mandušić.

U početku je unutar logora dolazilo do čestih pobuna zatvorenika, što je dovelo do toga da se samo u jednoj noći 7. Kolovoza 1941.godine ubije 98 zatvorenika koji su tu i zakopani⁵. Njima je podignuta spomen-ploča, u sklopu memorijalnog kompleksa, sa imenima identificiranih žrtava.

Poslije tog događaja u logor uglavnom pristižu Jevreji pretežno iz Sarajeva. Početkom listopada, logor je bio prepun te je izdato naređenje da se svi Jevreji premjeste u koncentracioni logor Jasenovac.

Zadnjih dana funkcioniranja logora, Kruščica postaje prolaznim logorom, odakle su se žrtve odvodile za Jasenovac.

Krajem listopada 1941. godine donijeta je odluka da se logor rasformira, a Jevreji sa područja župe Lašva – Glaž⁶ upućivani su direktno u Jasenovac⁷.

Poslije rata odlučeno je da se mjesto logora u Kruščici pretvori u memorijalni kompleks, koji je svečano otvoren 2. svibnja 1972. godine.

2. Opis dobra

Spomen-kompleks Crne kuće u Kruščici sastoji se iz sljedećih dijelova: Crne kuće (baraka), skulptura, grobnica i spomen-ploče i park. Graditeljska cjelina je u cjelosti ograđena kamenim zidom (širine 47 cm, visina ograde različina iznosi od 0,70 – 1,30 metara) i jednostavnom željeznom ogradom.

Crna kuća (baraka)

Objekat je poligonalnog osnova dimenzija 12,20m x 12,50 metara. Katnost prvog (većeg) dijela objekta iznosi Po + Pr + 1 + Mansarda, a drugog dijela Pr (prizemlje) + Mansarda. Ukupna visina do sljemena dvovodnog krova prvog dijela

³ Ustaška nadzorna služba (skr. UNS). Prvo odjeljenje UNS-a donosilo je ili potvrđivalo odluke o logoriranju, a Treće odjeljenje je pod svojom upravom imalo sve logore u NDH.

⁴ Travnik u narodnooslobodilačkom ratu. Kazazović, Ćamil, Travnik, 1961. str.80

⁵ Travnik u narodnooslobodilačkom ratu. Kazazović, Ćamil, Travnik, 1961. str.81.

⁶ NDH je bila podjeljena na 10 velikih župa. Vitez je pripadao župi Lašva – Glaž, čije je sjedište bilo u Travniku.

⁷ Travnik u narodnooslobodilačkom ratu. Kazazović, Ćamil, Travnik, 1961. str. 83.

iznosi približno 9,50 metara, a drugog približno 4,50 metara. Dva dijela su sastavljena preko hodnika, tj vrata.

Glavni ulaz u objekat predstavljaju jednokrila drvena vrata dimenzija 1,00 x 2,10 cm na istočnoj strani, a na objektu se nalaze još dva sporedna ulaza smještena na sjevernoj strani objekta. Ispred glavnog ulaza nalaze se tri kamene stepenice dimenzija 1,16 x 0,20 x 0,30 metara (dužina x gazište x visina stepenice)

U dispoziciji objekta se jasno prepoznaju dva krila, i to veće istočno dimenzija 12,20 x 5,65 metara i manje zapadno dimenzija i 10,10 x 6,90 metara. Krila su povezana centralnim ulaznim hodnikom dimenzija 1,50 x 4,00 metra, koji pripada istočnom krilu objekta.

Istočno krilo se sastoji od šest prostorija.⁸ Na lijevoj strani istočnog krila nalazi se ukupno tri prostorije. Iz prve prostorije⁹ približnih dimenzija 2,50 x 2,50 metara, u koju se pristupa iz ulaznog hodnika, pristupa se u ostale dvije prostorije (5,00 x 2,50 metara i 2,50 x 2,50 metara).

Na desnoj strani istočnog krila nalazi se ukupno dvije prostorije, hodnik iz kojeg se pristupa u podrum i dvokrako drveno stepenište. U prvu prostoriju približnih dimenzija 1,50 x 3,00 metara, se pristupa iz ulaznog hodnika. U prostoriji (na dijelu okrenutom prema stepeništu) se nalazi prozorski otvor sa rešetkama dimenzija 0,56 x 0,95 metara i visine parapeta 0,95 metara. U drugu prostoriju (toalet) približnih dimenzija 1,00 x 3,00 metra, se pristupa iz hodnika približnih dimenzija 0,90 x 5,00 metara. Iz istog hodnika se pristupa u prostorije podruma.

Zapadno krilo se sastoji od dvije prostorije. Iz prostorije približnih dimenzija 5,00 x 5,00 metara, u koju se pristupa iz ulaznog hodnika, se pristupa u drugu prostoriju približnih dimenzija 3,50 x 6,00 metara. Na svim prostorijama se nalaze vrata dimenzije 0,90 x 2,10 metara.

Podrum¹⁰

Sa podesta dimenzija 0,90 x 0,90 metara drvenih strmih stepenica se pristupa u prostorije podruma. Podrum se nalazi istod istočnog krila.

Kat¹¹

Na kat se pristupa preko drvenog dvokrakog stepeništa (prvi krak ima 13, a drugi 6 stepenica – širina gazišta 25 cm, visina stepenice 17 cm). Iznad druge prostorije (toaleta) na desnoj strani istočnog krila prizemlja nalazi se istih dimenzija prostorija (toalet).

Preko stepeništa (bez ograde) se pristupa u hol (pretprostor) približnih dimenzija 5,60 x 4,20 metara. Iz hola se pristupa u dvije ili tri prostorije.

Mansarda

Na mansardu se pristupa preko drvenih jednokrakih strmih stepenica.

Fasade

Na svim fasadama se nalaze prozorski otvori dimenzija 0,80 x 1,40 metara, visine parapeta 90 cm, "dvokrilni" 1,77 x 1,40 metara, visine parapeta 90 cm, i prozorski otvor dimenzija 0,35 x 1,40 metara, visine parapeta 90 cm. Svi prozorski otvori su ukrašeni profiliranim svijetloplavim daskama.

---

⁸ Objekat se nalazi u ruševnom stanju, stoga sve prostorija nisu tehnički snimljene. Prikazane dimenzije prostorija su dobijene na osnovu drugih snimljenih dimenzija gabarita objekta, debljine zida, širine ulaznog hodnika itd.

⁹ Drveni pod ove prostorije je u ruševnom stanju. Moguće je urušavanje.

¹⁰ Nije izvršeno tehničko snimanje podruma radi opasnosti od urušavanja objekta.

¹¹ S obzirom na to da se cijeli objekat nalazi u ruševnom stanju, prijeti opasnost od urušavanja, nisu uzete mjere prostorija kata i mansandre.

Na istočnoj fasadi, gdje se nalazi glavni ulaz, na lijevoj strani istočnog krila nalazi se jedan prozorski otvor dimenzija 0,80 x 1,40 metara, visine parapeta 90 cm. Pored ovog prozorskog otvora nalazi se mermerna ploča, čiji je donji lijevi kut oštećen, dimenzija 0,70 x 0,50 metara na kojoj uklesan je natpis:

(op.Petokraka)
NA OVOM MJESTU U PERIODU OD JULA DO KRAJA OKTOBRA
1941. GODINE POSTOJAO JE KONCENTRACIONI LOGOR "KRUŠČICA"
U KOJEM SU FAŠISTI MUČILI I UBIJALI NEDUŽNE GRAĐANE
IZ RAZNIH KRAJEVA NAŠE ZEMLJE

SAMO ZA JEDNU NOĆ, (op.rupa od metka) 17. AVGUSTA 1941. GODINE
UBIJENO JE NA NAJSVIREPIJI NAČIN 98 RODOLJUBA.

Na kamenom zidu podruma (vidljive visine 50 cm) nalaze se dva simetrično postavljena prozorska otvora dimenzija 0,80 x 0,35 metara. U zoni kata se nalaze dva prozorska otvora dimenzija 0,80 x 1,40 metara, visine parapeta 90 cm (jedan u dijelu hola, a drugi u dijelu prostorije).

Na sjevernoj strani istočnog krila nalazi se sporedni ulaz (op. istih dimenzija kao glavni ulaz i sa istim brojem stepenica koje se nalaze ispred njega), a sa desne strane ulaza nalazi se prozorski otvor dimenzija 0,35 x 1,40 metara, visine parapeta 90 cm. U zoni kata se nalaze dva prozorska otvora dimenzija 0,80 x 1,40 metara (lijevo) i dimenzija 0,35 x 1,40 metara (desno). U zoni mansandre se nalazi prozor približnim dimenzija 0,80 x 0,90 metara.

Na sjevernoj strani zapadnog krila se nalazi sporedni ulaz (op. istih dimenzija kao glavni ulaz) koji je zazidan, a sa desne strane ulaza se nalazi prozorski otvor dimenzija 0,80 x 1,40 metara, visine parapeta 90 cm.

Na zapadnoj strani zapadnog krila, u zoni prizemlja se nalazi jedan prozorski otvor dimenzija 0,80 x 1,40 metara, visine parapeta 90 cm. U zoni mansandre se nalazi prozor približnim dimenzija 0,80 x 0,90 metara.

Na južnoj strani zapadnog krila, u zoni prizemlja se nalaze dva prozorska otvora dimenzija 0,80 x 1,40 metara, visine parapeta 90 cm.

Na južnoj strani istočnog krila, na kamenom zidu podruma (vidljive visine 50 cm) se nalazi prozorski otvor dimenzija 0,80 x 0,35 metara. Dva prozorska otvora dimenzija 0,80 x 1,40 metara, visine parapeta 90 cm se nalaze u zoni prizemlja i kata. Razmak između prozorskih otvora iznosi 10 cm. U zoni mansarde se nalazi prozor približnim dimenzija 0,80 x 0,90 metara.

Podrum je urađen od lomljenog kamena sa krečnim malterom kao vezivnim sredstvom. Horizontalno slaganje hrastove planke imaju dimenziju 16 x 23 cm. Unutrašnja strana zidova (prizemlja i kata) je malterirana smjesom ilovače i kreča uz prethodno *šiblanje ili pošipkavanje* vrbnim ili nekim drugim prućem. Podovi su daščani.

Krovna konstrukcija dvovodnih krovova oba krila je drvena, a pokrov je crijep.

U drugom dijelu kompleksa nalaze se zid sa skulpturom, masovna grobnica i tri spomen-ploče.

Skulptura, rad Fadila Bilića¹² pričvršćena je na kvadratni betonski zid dimenzija 345 x 420 x 22,5 cm. Zid je obložen kvadratnim pločama sedre dimenzija

¹² Umjetnik amater, po zanimanju socijalni radnik, živio i radio u Vitezu – "Sarajevski svijet", tjedni ilustrirani list, 13. listopada 1972. str.12.

30 x 30 x 2,5 cm. Sama skulptura dimenzija 325 x 300 cm izlivena u bronzi, predstavlja tri ljudske figure, pojednostavljene i spojene međusobno u donjem dijelu. Dvije bočne figure naginju se prema dolje, kao da padaju dok središnja predstavlja ispravljeni lik sa visoko izdignutim rukama, kao cjelina tako simbolizirajući patnju i pobjedu. Skulptura je fiksirana na bronzanu ploču, sa potpisom autora i godinom izrade 1972., postavljena u ravni sa platoom na kojemu je izdignut zid sa skulpturom.

Iza dijela sa skulpturom nalazi se masovna grobnica, dio koji nije posebno obilježen, a u kojoj se nalaze posmrtni ostaci stradalih sa Pala, čija su imena uklesana na ploču koja se nalazi sa desne strane.

Spomen-ploče

Odmah do masovne grobnice postavljen je zid, sa mramornom pločom, kojemu se pristupa sa tri stepenika visine 10 cm sa gazištem 29 cm i dužinom 840 cm, čime je stvoren plato popločan granitnim pločama dimenzija 100 x 50. Zid je postavljen na plato dimenzija 143 x 155, 5 cm.

Na mermernoj ploči dimenzija 110 x 174,5 cm uklesani su sljedeći stihovi Ivana Gorana Kovačića iz poeme "Jama":

Posljednje svjetlo prije strašne noći
Bio je bljesak munjevita noža,
i vrisak, bijel još i sad u sljepoći,
i bijela, bijela krvnikova koža,
jer do pojasa svi su bili goli,
i tako nagi oči su nam boli.

Sve što smo imali
posijali smo u korijenje dana,
sve što budete željeli
niknuće iz naših rana.

...Tko ste? Odakle? Ne znamo, al se
grijemo na vašem svjetlu...

Povodom 30-godišnjice revolucije
U znak vječite zahvalnosti žrtvama
Fašističkog terora 1941–1942

Kolektiv hemijske industrije Kruščica, Oktobar 1974.
"Slobodan Princip Seljo" Vitez

Na udaljenosti od 204 cm od tog zida nalazi se kamen približnih dimenzija 1440 x 117 x 47 na kojemu su uklesane riječi čija su slova akcentirana crvenom bojom:

Noću između 6 i 7 avgusta
1941. u ovom logoru
ustaški zločinci zvjerski su ubili
23-oricu zeničkih rodoljuba.

7. V. 1972.   Građani opštine Zenica

Od kamena na udaljenosti od 135 cm nalazi se ploča dimenzija 139 x 110 cm, debljine 12 cm, odignuta od zemlje sa jedne strane 33 cm. Na ploči su uklesana imena stradalih Paljana. Slova su u velikoj mjeri izbljedila pa neka od imena nije moguće pročitati. Na ploči su uklesana sljedeća imena:

Antošić Mladen;
Antonić Rajko;
Arnaut Novica;
Blagojević Spasoje;
Gazivoda Mirko;
Gazivoda Vlado;
Gazivoda Miloš;
Gluhović Andrija;
Nečitko ime;
Gluhović Anđelko;
Nečitko ime;
Nečitko ime;
Gluhović Jeremija;
Nečitko ime;
Gluhović Petar;
Gluhović Sofren;
Gluhović Uroš;
Nečitko ime;
Nečitko ime;
Nečitko ime;
Jakovljević Marko;
Jakovljević Sava;
Janjić Zaharije;
Jugović Lazar;
Nečitko ime;
Kovačević Novak;
Kovačević Risto;
Kuomuk Jovica;
Kuomuk Mladen;
Lazić Ratko;
Nečitko ime;
Milanović Gojko;
Nečitko ime;
Nikolić Jovo;
Nečitko ime;
Nikolić Mile;
Nečitko ime;
Petrović Jovo;
Petrović Vojin;
Prodanović Pero;
Nečitko ime;
Nečitko ime;
Nečitko ime;
Nečitko ime;

Nečitko ime;
Nečitko ime;
Nečitko ime;
Radović Sava;
Radojković Danilo;
Nečitko ime;
Nečitko ime;
Raić Rade;
Savić Vaso;
Nečitko ime;
Nečitko ime;
Nečitko ime;
Nečitko ime;
Nečitko ime;
Nečitko ime;
Nečitko ime;
Nečitko ime;
Nečitko ime;
Nečitko ime;
Nečitko ime;
Nečitko ime;
Nečitko ime;
Nečitko ime;
Nečitko ime;
Nečitko ime;
Nečitko ime;
Nečitko ime;
Šarac Milorad;
Šarović Boško;
Šekarić Bogdan.

3. Dosadašnja zakonska zaštita

Prema evidenciji Zavoda za zaštitu kulturno-povijesnog i prirodnog naslijeđa BiH predmetno dobro bilo je evidentirano pod nazivom **Spomen-kompleks** bivšeg koncentracionog logora sa grobnicom, selo Kruščica, Općina Vitez. Dobro nije bilo zaštićeno u Zavodu.

4. Istraživački i konzervatorsko-restauratorski radovi

Nema podataka o vršenim konzervatorsko-restauratorskim radovima.

5. Sadašnje stanje dobra

Vidljiva su veća oštećenja na prilaznim putevima prema spomen-pločama i skulpturi. Na zidu na koji je pričvršćena skulptura vidljiva su oštećenja u vidu ispucalih kvadratnih ploča kojima je obložen zid. Cijeli kompleks je u zapuštenom stanju, prilazni putevi su zarasli vegetacijom.

Uvidom u stanje objekata Crne kuće, u svibnju 2014. godine, ustanovljeno je sljedeće:

- objekat je u vrlo lošem konstruktivnom stanju.

- usljed nepoduzimanja mjera preventivne zaštite i prodora atmosferilija unutar objekta nastala su teška konstruktivna oštećenja koja mogu prouzročiti potpuno urušavanje objekta;
- drvena podna konstrukcija između podrumске i prizemlja je na održanim dijelovima objekta neprohodna.
- drvena podna konstrukcija između prizemlja i kata objekta je neprohodna.

Sastavnim dijelom ove odluke su:

Fotodokumentacija:

- Fotografije postojećeg stanja snimljene 05.05.2014. godine. Fotografije su snimile Mejra Hodžić, dipl. ing. arh. i Azra Delalić, povjesničarka umjetnosti (digitalni fotoaparat Canon PowerShot SX10IS 10.0 MP).

III - ZAKLJUČAK

Primjenjujući Kriterije za proglašenje dobara nacionalnim spomenicima ("Službeni glasnik BiH", broj 33/02 i 15/03), Povjerenstvo je donijelo odluku kao u dispozitivu. Odluka je zasnovana na sljedećim kriterijima:

A. Vremensko određenje

B. Povijesna vrijednost

D. Čitljivost (dokumentarna, znanstvena, obrazovna vrijednost)

- ii. Svjedočanstvo o povijesnim mijenama

E. Simbolička vrijednost

- i. Ontološka vrijednost,
- v. Značaj za identitet skupine ljudi.

F. Ambijentalna vrijednost

- iii. Objekat ili skupina objekata je dijelom cjeline ili područja

G. Izvornost

- i. Oblik i dizajn,
- ii. Materijal i sadržaj,
- v. Položaj i smještaj u prostoru,
- vi. Duh i osjećanja.

I. Cjelovitost (cjeline, područja, zbirke)

- i. Fizička cjelovitost (kompaktnost).

Rabljena literatura

1961. Travnik u narodnooslobodilačkom ratu. Kazazović, Ćamil, Travnik, 1961.
 1981. Travnik u vrijeme Austro-Ugarske. Udovičić, Martin, Travnik, 1981.
 1986. Koncentracioni logor Jasenovac, Narodna knjiga Beograd, Beograd 1986.

Nositelj istraživanja i izrade Prijedloga odluke:

Azra Delalić, diplomirani povjesničar umjetnosti i diplomirani sociolog, vanjski suradnik Povjerenstva za očuvanje nacionalnih spomenika

Učesnik u istraživanju i izradi Prijedloga odluke

(arhitektonski dio spomenika):

*Mejra Zejnilagić/Hodžić, diplomirani inženjer arhitekture,
vanjski suradnik Povjerenstva za očuvanje nacionalnih spomenika*